

SUOMALAINEN TIEDEAKATEMIA

ESITELMÄT

JA

PÖYTÄKIRJAT

¹⁰
1909

H L

PAINOSTA TOIMITTANUT

GUST. KOMPPA
AKATEMIAN SIHTEERI

¹⁹¹⁰
HELSINKI 1910,
SUOMALAISEN TIEDEAKATEMIAN KUSTANTAMA.

Sorön luostarissa, jossa tiedetään jo tämän piispan aikana ja hänen aloitteestaan historiallisia muistiinpanoja tehdyn, jotenka se siis olisi jälkikäikuna tämän merkillisen miehen historiallisista harrastuksista. Siinä tapauksessa saattaisivat siis sen vanhemmat tiedot välillisesti johtua aikaisemmista muistiinpanoista tai luostarissa vielä säilyneistä muistoista, johonka myöskin näkyy viittaavan se seikka, että siinä, esim. kerrottaessa eräästä tapauksesta vuodelta 1180, käytetään sananpartta: „dicitur“, „fertur“, sanotaan, kerrotaan, jommoista lause-tapaa tuskin olisi käytetty, ellei tekiä — olkoon hän sitten sama kuin se, joka on kirjan loppuun saattanut, tai ehkä joku aikaisempi — olisi itse kuullut tapauksesta puhuttavan. Ja jos hän kerran on saattanut omin korvin kuulla puhuttavan niin aikaisesta tapauksesta kuin vuodelta 1180, niin hän sitä pikemmin on vielä voinut kuulla huhun Suomen retkestä, joka tapahtui yksitoista vuotta myöhemmin. Pidän siis tämänkin kronikan, huolimatta siitä, että se on kirjoitettu noin 90 vuotta tuon retken jälkeen, ja vaikka se muutoin — niinkuin Waitz sanoo — sisältääkin osaksi samoja tietoja, kuin monet muutkin annalit, erittäin huomioon otettavana lähteenä. Myöskin Tanskan kronikkojen hyvä tuntia Velschow lukee tämän kronikan, v. 1858 julaistuissa selityksissä Saxon historiaan, niiden joukkoon, jotka ovat parhaimmiksi arvosteltavat, „optimæ sunt notæ“. Tiedoanto retkestä on siinä seuraava: „1191 Expeditio ad Finland, quæ devicta est a Danis“ johon toisella kädellä on lisätty: „per regen Kanutum“.

Tahdon vielä neljänneksi mainita n. s. Ryluostarin annalit, vaikka ne ovatkin myöhäisemmät, vasta 1300-luvun alulta, eivätkä siis niin aikaiseen tapaukseen nähden, kuin retkeen vuodelta 1191, ole suuresta arvosta. Niissä mainitaan kuitenkin tämä retki sanoilla: „1191 Expeditio facta est in Flandria (Finlandia), quam vicerunt Dani“. Mutta ne ovat siitä merkilliset, että ne ovat ainoat, jotka eräässä tanskaksi käännetyissä, luultav. 1300-luvulla kirjoitetussa variantissa eli toisinnossa puhuvat tuosta myöhäisemmästä retkestä vuonna 1202. Kertomus siitä kuuluu: „1202, Biscop Anders oc hans brøthære førde hær in i Finland“. Waitz tosin epäilee tätä retkeä ja arvelee tämän tiedon syntyneen jostakin sekoituksesta erään toisen retken kanssa, jonka samoin annalien mukaan arkkipiispa Andreas ja hänen veljensä v. 1206 tekivät Viroon. Mutta syistä, joista vastedes saan puhua, en pidä tätäkään tietoa ilman muuta hylättävänä.

Nämät ovat tärkeimmät niistä kronikoista, jotka puhuvat 1191 vuoden retkestä, ja joista yksi vielä lisää tiedon äsken mainitusta

myöhemmästä retkestä. Ne käyttävät, edellisestä retkestä puhuesaan, jotenkin samaa sananmuotoa: „*Expeditio facta in Finlandiam*“, siihen ainoastsan kukin erikseen tehden vähän eritapaisia lisäyksiä, yksi lausuen: „*qvæ devicta est a Danis*“, toinen siihen vielä lisäten „*per regem Kanutum*“ j. n. e. On siis kyllä mahdollista, etteivät nämä kronikat oikeastaan muodosta meille kukin erikseen, niin sanoakseni, itsenäisiä auktoriteettejä, vaan että ne, niinkuin Waitz arvelee, ovat saaneet tämän tiedon jostakin yhteisestä alkulähteestä, ja siis kaikki ovat vaan yhtenä todistuslähteenä pidettävät. Mutta siinäkin tapauksessa ovat ne suuresta arvosta. Sillä, jos ne ovat ammentaneet jostakin yhteisestä lähteestä, niin on tämän lähteen välttämättömästi täytynyt olla tapauksen kanssa jotakuinkin samanaikainen. Sillä koska Valdemarin annalit, jotka ensin asiasta puhuvat, ovat kirjoitetut ainoastaan 30 vuotta jälkeempään, täytyy otaksua, että se alkulähde, josta ne ja muut kronikat ovat tietonsa saaneet, on ollut vielä vanhempi, ainakin joku kymmenkunta vuotta. Siis pitäisi tämän alkulähteen tieto, koska se on miltei samalta ajalta kuin itse tapauskin, olla täysin luotettava ja varma. Mutta puhumattakaan siitä, onko tämä tieto kaikissa kronikoissa laina vai ei, on jo se seikka, että kolme kronikkaa, jotka ovat kirjoitetut ensimmäisen sataluvun kuluessa tapahtuman jälkeen, kaikki yksimielisesti ovat sen tiedon itselleen omistaneet, laillansa todistuksena siitä, että se on oikea. Sillä muussa tapauksessa, jos nim. alkulähteessä olisi joku erehdys tämän tiedon suhteen tapahtunut, olisi epäilemättä joku noista kronikoitsioista, joista ainakin kaksi eli ajalla, jolloin siitä muisto vielä saattoi vereksenä olla ihmisten mielessä, sitä oikaissut tai jättänyt sen mainitsematta. Samoin saattaa Ryluostarin annalien tieto vuoden 1202 retkestä hyvinkin perustua johonkin luotettavaan alkulähteeseen. Ja koska minusta edellisten kronikkain tiedot 1191 vuoden retkestä eivät sellaisinaan oikeuta meitä mihenkään epäilykseen niiden todenperäisyydestä, en katso syytä olevan a priori epäillä Ry-anna-linkaan tietoa retkestä vuonna 1202.

Mutta jos nämät kronikat, jotka jo kauan ovat olleet tunnetut, ovat näin luotettavia lähteitä, mistä on sitten tullut se, ettei noista retkistä ole historiassamme mitään mainittu? Se on johtunut siitä, että niiden tiedonantojen todenperäisyyttä, mitä näihin retkiin tulee, on historiallisen kritiikin kannalta epäilty. Tähän taas on etupäässä vaikuttanut se seikka, että *Vendien*maata pohjoismaisilla kielillä keskiaikana kutsuttiin *Vindlandiksi*, joka nimi virheellisesti kirjoitetuna helposti voi muuttua *Finlandiksi*, ja että eräs muutoin varsin

arvokas lähde, nimittäin Islannin annalit puhuessaan eräästä tanskalaisen retkestä v:nä 1190, joka on luultu tarkoittavan Tanskan kronikkojen vuoteen 1191 asettamaa Finlandretkeä, sanovat sen tehdyksi Vindlandiin: „Daner vunno Vindland“. Muuta ei tarvittu, ennenkuin aikaisempi historiallinen kritiikki oli valmis selittämään, että kronikoissa nimen suhteen joku erehdys oli tapahtunut, ja että Finlandilla niissä muka tarkoitettiin Vindlandia. Miltei kaikki silloiset Ruotsin ja Suomen historioitsijat, vieläpä muutamat tanskalaisetkin, asettuivat kysymyksen suhteen kieltävälle kannalle. Ruotsalainen Benzelius teki alun, ja kuuluisa Lagerbring oli hänen päätelmistään sitä enemmän vakuutettu, koska luuli tämän kronikkain mainitseman Finlandretken olevan saman, kuin se suuri ja voittorikas retki Vendien maahan, jonka kuvaamiseen Saxo grammaticus päättää mainion Tanskan historiansa, — mikä oli selvä erehdys Lagerbringin puolelta, sillä Saxon teos loppuu jo vuoteen 1185 eikä siis voi puhua Finlandretkestä v. 1191. Dalin ei tosin ole vakuutettu tuon Benzelius-Lagerbringin esittämän Vindlandhypotesin oikeudesta, mutta ei kuitenkaan tahdo myöntää tuon retken tehdyksi Suomeen, vaan luulee, että se oli suunnattu Ruotsalaisia vastaan Finvedenin maakuntaan Smälannissa, jonka nimi toisinaan virheellisen kirjoituksen kautta keskiaikaisissa asiakirjoissa esiintyy muodoissa: Finnia, Finlandia. Tanskalaisista historioitsioista on Gram seurannut Benzeliusta, saksalaisista Gebhardi Dalinia.

Meidän omista historioitsioistamme Messenius tosin ei tahdo kokonaan kieltää tuon Suomenretken mahdollisuutta, ja arvelee, että koska tanskalaiset tiettävästi siihen aikaan pari kertaakin retkeilivät Viroon, saattoivat he hyvinkin kyllä joskus sivumennen poiketa ryöstöretkelle Suomeenkin; mutta hän luulee kuitenkin parhaaksi jättää tuo retki historiamme pois, koskei Saxo eivätkä muut hänen jälkeiset historioitsijat sitä mainitse. Hänkin siis erehtyy, kun luulee, että Saxon historia ulottuisi aina vuoteen 1191 asti. Porthan taas luottaa Benzeliukseen, Lagerbringiin ja Messeniukseen ja väittää hänkin, että nyt kysymyksessä oleva retki on suoritettu Vendeniin, eikä Suomeen. Kaikki muut ovat luottaneet Porthaniin. Siten oli kysymys ratkaistu, ja nuo retket karsitut historiamme pois.

Käyn nyt ensin osoittamaan, kuinka heikolle pohjalle nuo vastustajat ovat epäilyksensä rakentaneet. Ensiksikin on huomattava, että Benzelius, Lagerbring ja heidän seuraajansa näkyvät panneen aivan liian vähän huomiota siihen, että kaikki ne kronikat, joissa kysymyksessä olevista retkistä puhutaan, ovat kirjoitetut latinan

kielellä, jolla kielellä Vendeniä aina kutsuttiin Slaviaksi. Senaikui-
nen latinalainen terminologia oli todellakin tässä kohden niin va-
kaantunut, että tuskin koskaan, ei edes erehdyksestä, tapaa
— ainakaan samanaikaisessa — latinalaisessa tekstissä Vindlandni-
meä käytettynä Slavian sijasta. Olen läpitsenkäynyt Jaffén ja
Potthastin suuret luettelot paavien lähettämistä bullista ja kirjeistä,
enkä ole niissä kertaakaan havainnut 11- ja 12-luvuilla muuta nimeä
Vendenistä käytetyksi kuin Slavia. Jos niissä kerran esiintyy nimi
Finland, joskus ehkä saksalaiseen tapaan V:llä kirjoitettuna, niin tar-
koitetaan sillä epäilemättä Suomea, niinkuin esim. paavillisissa suo-
situskirjeissä Liivinmaan legaaateille 1220- ja 1230-luvuilla. Ja kään-
tyäkseni itse Tanskan senaikuisen latinalaiseen kirjallisuuteen, niin
tämän suurin keskiaikainen edustaja, historioitsia Saxo grammaticus,
joka eli juuri siihen aikaan, kuin tuo retki tehtiin, vaikka hän ei
siitä puhu, koska lopettaa historiansa jo vuoteen 1185, ei kertaa-
kaan laajassa teoksessaan, jossa muutoin lukemattomia kertoja on
puhutta tanskalaisten retkistä Vendeniin käytä siitä nimeä Vendiä
tai Vindlandia, vaan aina Slavia. Sanalla sanoen nimeä Vindland
ei ensinkään tavata koko tuossa valtavassa teoksessa, jonka maan-
tieteellinen nimistö muutoin on niin vaihteleva ja rikas. Ja sama
on laita hänen aikalaisensa Sveno Aakenpojan, joka siihen aikaan
myöskin kirjoitti erään lyhyemmän, niinkään vuoteen 1185 päät-
tyvän, Tanskan historian. Ei siinäkään koskaan Vendenistä käy-
tetä muuta nimeä kuin Slavia. Kun nyt siis latinalainen termino-
logia oli tässä kohden niin vakaantunut, en liioin saata uskoa, että
samanaikuisissa tai ainakin ajan puolesta läheisissä kronikoissa ei
olisi samaa johdonmukaisuutta käytetty, semminkin kun näissä sa-
maisissa kronikoissa Vendeniä muutoin aina poikkeuksetta Slaviaksi
kutsutaan.

Vindlandiksi kutsuttiin Vendeniä yksinomaan pohjoismaisilla
kielillä kirjoitetuissa historiallisissa esityksissä, esim. Knytlinga-
sagassa ja jo mainituissa Islannin annaleissa, mutta niissäkään en
ole havainnut nimenmuotoa Finland käytettynä Vindlandin sijasta.
Eikä tuo ennen mainitsemamme Islannin annalein vuoteen 1190
asettama Vindland-retki suinkaan tarvitse meitä harhaan viedä,
sillä se voi yhtä hyvin tarkoittaa erästä tanskalaisten edellisenä
vuonna 1189 todellakin Vendeniin tekemää retkeä, kuin heidän seu-
raavana vuonna, 1191, toimittamaansa Suomen retkeä. Erehdys
tuon kaukaisen saarimaan annaleissa on tapahtunut vuoden suhteen.
Mutta kaikessa tapauksessa ne eivät anna mitään suoranaista tukea
Benzelius-Lagerbringin väitteille, pikemmin päinvastoin.

Ja vielä yksi asia, ennenkuin jätän puheeni kronikoista ja niiden tulkitsemisesta. Sitä ei suinkaan tarvitse epäillä, ettei tanskalaiset jo siihen aikaan — niinkuin myöskin joskus on sanottu — olisi hyvinkin Suomea ja suomalaisia tunteneet sekä osanneet heitä puheessaan ja kirjoituksissaan vendeistä eroittaa. Todistuksena siitä on niinkutsuttu Esbern Snaren puhe, jonka tämän, suuren Absalon piispan veljen, sanotaan pitäneen Odensen valtiokokouksessa jouluna 1187, kun paavin lähettiläiden läsnäollessa tahtoi kehoittaa tanskalaisia ottamaan osaa silloin puuhattuun uuteen ristiretkeen Pyhälle maalle. Yhdentekevä on, onko Esbern todellakin tällaisen puheen pitänyt, tai ei. Pääasia on, että puhe sellaisenaan tavataan Tanskan ristiretkikronikassa, jonka eräs retken osanottajista kohta jälkeinpäin sepitti. Innostettuaan ensin kansalaisiaan muistuttamalla heitä heidän esiisensä muinaisista uroteoista Englannissa, Ranskassa ja muualla Euroopassa, sanotaan Esbernin jatkaneen seuraavalla tavalla: „Regirantes ad orientem, mentionem faciamus de Finnis, Sembis, nihil de Slavia reliquentes a termino, qui dicitur Hel usqve ad vastam solitudinem, quæ conjungit Slaviam, Holsatiam atque Daciam, et sic pene totum orbis circulum feroci audacia pervagantes suæ subdidere ditioni“, joka suomeksi kuuluisi: „kääntyesäni idän puoleen, tahdon mieleenne johtaa suomalaiset, sembiläiset (s. o. preussiläiset), lainkaan unohtamatta Slaviaa, siitä rajapaikasta alkaen, joka Heliksi kutsutaan, aina siihen suureen erämaahan asti, joka yhdistää Slavian, Holsteinin ja Tanskan. Siten ovat he — heidän esi-isänsä — pelottomalla rohkeudella samoilleet melkein koko maapiirin ja laskeneet sen valtansa alle.“ Me näemme tässä yhdessä ja samassa lauseessa puhuttavan rinnakkain suomalaista ja vendeistä, joiden maa aivan oikein tässä latinankielisessä puheessa kutsutaan Slaviaksi. Siis ei ole mitään pelkoa siitä, että senaikuiset kronikoitsijat muka tietämättömyydestä olisivat käyneet sekoittamaan Suomen ja Vendenin nimet toisiinsa.

Ja mitä lopuksi tulee Dalinin puheeseen Finvedenistä, olen niinkään vakuutettu siitä, että Skoonelaiset kronikoitsijat — sillä sellaisiksi väitetään sekä Valdemarin että Lundin annalein kirjoittajat — kun puhuivat lähimmästä naapurimaakunnastaan, varmaankin olisivat siitä käyttäneet sen oikeata latinalaista nimeä Finvedia tai Finnedia, eikä niin outoa ja erehdyttävää nimitystä kuin Finlandia, jonka ainoastaan joskus ja silloinkin aina selvänä erehdyksenä tapaa ajan suhteen hyvin kaukaisissa tai muutoin arvottomissa keskiajan kyhäilyissä.

Olkoon tämä kylläksi lähteistäni. Tahdon vaan lisätä, että

minun on vaikea ajatella, että ne miehet, jotka yllämainittuja kronikkoja kirjoittivat, ja jotka olivat aikansa oppineita miehiä, Absalonin ja Saxo grammaticuksen aikalaisia tai ainakin heidän aikakautensa kehittämiä, olisivat teoksissaan joko tietämättömyydestä tai taitamattomuudesta tehneet itsensä syypäiksi sellaiseen erehdykseen, että samasta maasta puhuessaan yhdessä paikassa olisivat kutsuneet sitä toisella nimellä, kuin millä sitä muutoin aina nimittivät. Yhtä vähän kuin Saxo kertaakaan on tässä kohden erehtynyt, yhtä vähän luulen hänen tosin vähemmän kuuluisat, mutta silti nähtävästi yhtä tunnokkaat aikalaisensa ja seuraajansa sitä tehneen. Ja yhtä hyvin kuin Esbern Snare tiesi erottaa suomalaiset vendeistä, yhtä hyvin tekivät sen epäilemättä sen ajan Valdemarin ja Själlannin kronikkain tuntemattomat kirjoittajat. Turhat ovat siis minusta tässä kohden kaikki puheet erehdyksestä tai virheestä. ¹⁾

II.

Kun nyt siis olen tarkastanut lähteitani, ja osoittanut, että kaiken todennäköisyyden mukaan nimi Finland niissä ei voi tarkoittaa Vendeniä, tahdon nyt luoda silmäyksen asiaa koskevien maiden, Tanskan, Ruotsin ja Suomen historiallisiin oloihin vuoden 1191 paikoilla, näyttääkseni toteen, että ne silloin olivat sellaiset, että tuskin sinä vuonna saattoivatkaan antaa aihetta mihenkään tanskalaisen retkeen Vendeniin, mutta päin vastoin hyvinkin voivat johdattaa heidän huomionsa Suomen puoleen.

¹⁾ Tämä olkoon sanottuna samanaikaisista tai aikansa puolesta lähemmistä kronikoista. Myönnän että joskus myöhemmät kronikoitsijat, jotka nähtävästi, ainakin osaksi, ovat vanhempiin tapauksiin nähden ammentaneet tietojansa kansankielisistä lähteistä, ovat saattaneet latinankieliseen tekstiinsä ilman muuta siirtää niissä käytetyn nimenkin merkitäkseen Vendeniä. Mutta silloinkin ovat he — elleimme ota pari saksalaista lukuun — ainakin kirjoittaneet sen oikein Vindland, eikä Finland, jolla nimellä epäilemättä kansankin kielessä käsitettiin meidän maata eika Vendeniä. Niin tekee esim. Chronologia rerum memorabilium vuodelta 1307, joka, niin paljon kuin olen huomannut, onkin ainoa Tanskan vanhemmista kronikoista, joka kerran latinalaisessa tekstisäään lainasanana käyttää Vendenin kansanperäistä nimeä. Se merkitsee nimittäin aivan oikein vuoteen 1165 „Valdemarus cepit Vindland“, mutta 1191 „Expeditio mittitur in Finland“. Voimme siis olla vakuutetut siitä, että sen ajan tanskalaiset hyvin osasivat tehdä eron Vindland ja Finland nimien välillä, eivätkä niitä oikein käyttämällä suinkaan millään tavalla sekoittaneet aikalaistensa maantieteellisiä käsitteitä.

Knut VI:n aika, jolloin tämä Suomen retki tapahtui, oli Tanskan valtakunnan suurin ekspansioonin aika, jolloin sen kuninkaas varsin itsetietoisesti kävivät rakentamaan itselleen suurta Itämeren valtakuntaa. Tässä politiikassa oli nyt, lukemattomien retkien jälkeen, joihin jo Knutin edeltäjän Valdemar suuren koko hallitusaika oli kulunut, vihdoinkin vuonna 1185 saavutettu ratkaiseva käänne. Koko se osa Vendenin maata, jota Pommeriksi kutsutaan, oli silloin lopullisesti antautunut Tanskan valtaan, ja pari vuotta myöhemmin seurasi toinenkin osa, nyk. Meklenburg, ilman erityisiä voimannostuksia Tanskan puolelta, Pommerin esimerkkiä. Koko Vendeninmaa eli Slavia oli nyt siis Tanskan herruuden alla ja tämän valtakunnan kuningas otti nyt arvonimen „Danorum Slavorumque rex“, tanskalaisten ja slavilaisten kuningas. Huomattavaa on, että nämät uudet voittomaat tästä lähin pysyivät Tanskalle hyvin uskollisina, niin ettei Knutin enää tarvinnut sinne tehdä muuta kuin yhden retken, nimittäin jo mainitsemani retken vuonna 1189, jolloin vasallinsa Pommerin herttuan Bugislaon kuoltua asetti Tanskalle ystävällisen ja luotettavan Rügenin ruhtinaan Jaromirin hänen poikiensa holhojaksi. Jaromir nyt helposti masensi sen heikon saksalaisen puolueen, joka Pommerissa, nähtävästi Brandenburgin avulla, puolusti Saksan keisarikunnan pyyteitä tämän maan yliherruuteen. Vuonna 1190 rakennutti kuningas Knut uudestaan Stettinin, joka nähtävästi edellisen vuoden mellakoissa, luultavasti Brandenburgilaisten kautta, oli tullut hävitetyksi.

Sen jälkeen ei tiedetä, että Tanska pitkään aikaan olisi tarvinnut ryhtyä mihenkään erityistoimiin Pommeriin ja Vendeniin nähden. Saksan keisari, Fredrik Barbarossa, pani tosin pahakseen, että Knut oli valloittanut Slavian, jonka hän itse olisi tahtonut Saksan keisarikuntaan liittää, mutta hän oli siksi takertunut italialaisiin ja velfiläisiin riitoihinsa, ettei hän voinut asioitaan Tanskaa vastaan pontevammin ajaa. Hän teki päin vastoin 1187 sovinnon Knutin kanssa ja lähti suurelle ristiretkelle. Näin oli rauha siltäkin puolen vakuutettu. En ole siis Tanskan historiasta löytänyt mitään syytä, minkätähden tanskalaisten vuonna 1191 olisi tarvinnut tehdä retkeä Vendeniin, jossa kaikki silloin oli hiljaista ja vendiläiset ruhtinaat valmiit puolustamaan Tanskan asiaa sen vihollisia vastaan.

Kun Suhm, joka muutoin puolustaa Knutin retken tehdyksi Suomeen, vaikka hän, muutamien myöhäisempien kronikkojen mukaan, asettaa sen vuoteen 1192, toisessa paikassa, nähtävästi hänkin erehtyneenä tuosta Islannin kronikkojen Vindlandista, sovit-

taa vuoteen 1191 erään retken Vendeniinkin, niin hän varmaan erehtyy ja tekee yhdestä retkestä kaksi, joista luulee toisen tehdyksi Suomeen, toisen Vendeniin. Päteviä syitä otaksumalleen hänellä ei ole; eivät liioin myöhemmät Tanskan historioitsiat, esim. Oirik, äsken ilmestyneessä arvokkaassa teoksessaan Absalon piispasta, sellaisesta retkestä mitään tiedä. Olen siis vakuutettu siitä, ettei Tanskasta vuonna 1191 mitään retkeä Vendeniin tehty, ja ettei Tanskan kronikkojen tähän vuoteen asettama Finlandin retkeä millään tavalla sovi sinne johtaa.

Käännyn nyt silmäilemään Ruotsin ja Suomen samanaikuisia oloja.

Niin mahtava ja expansiivinen kuin Tanska siihen aikaan oli, yhtä heikko, voimaton ja omaan kuoreensa sulkeutuneena oli silloin Ruotsi. Sen voimat olivat niin tuiki tuhlautuneet sisällisten taistelujen kautta Erik- ja Sverkersukujen välillä, ettei se edes enää voinut ojentaa auttavaa kättä sille kristinopinistutukselle, jonka Erik Pyhä muutamia vuosikymmeniä takaperin oli Suomessa aikaan saanut, vielä vähemmin ylläpitää valtiollista herruutta tässä uudessa voittomaassaan. Ruotsin kuningas Knut Eerikinpoika, joka oli murhannut edeltäjänsä Kaarlo Sverkerinpojan, oli tosin pitkällisten taistelujen perästä Kaarlon poikia ja puoluetta vastaan päässyt heistä jotakuinkin rauhaan, mutta alati uhkasi häntä vaara, että Tanskaan paenneet vastustajansa sieltä, varustettuina Tanskan mahtavalla avulla, tulisivat häneltä valtakuntaa ryöstämään. Sillä Tanskan kuningas Knut kannatti sukulaisiaan, Kaarlo Sverkerinpojan poikia, heidän taistelussaan ja oli sen vuoksi Ruotsin kuninkaan vastustaja ja vihollinen.

Kuitenkaan ei tiedetä mitään varsinaista sotaretkeä Tanskan puolelta siihen aikaan Ruotsiin tehdyn. Sellaisesta retkestä olisivat Tanskan kronikat kyllä kertoneet niin selvillä sanoilla, että olisi säästynyt Dalininkin vaiva keksiä sellaisen selittämällä kronikkojen Finlandiaa Finvediksi. Ei, se oli enemmän salainen kuin julkinen vihollisuus noiden valtakuntien välillä, joka tuli ilmi ei suoranaisen sodan kautta, vaan siten, että kummaltakin puolelta avustettiin toistensa vihollisia ja käytettiin tilaisuutta vastustajan nöyryyttämiseksi missä suinkin sopi; lyötiin syrjäiskuja toisilleen, missä vaan oli joku heikko kohta näkyvissä, Ruotsi Tanskalle varustamalla Schlesvigin piispan kapinaa, Tanska Ruotsille ottamalla jalansijaa sen entisessä, siitä nyt erillään olevassa alusmaassa, Suomessa.

Kun nimittäin Ruotsin huomio oli tykkäänään kiintynyt omiin, sisällisiin taisteluihin ja Tanskan puolelta uhkaavien, salaisten vaa-

rojen torjumiseen, olivat — niinkuin jo huomautin — miltei täydellisesti höltyneet kaikki siteet Ruotsin ja Suomen välillä. Ei ainakaan löydy vähintäkään todistusta siihen, että Ruotsin hallituksella olisi näistä ajoista asti ollut mitään tekemistä Suomen kanssa, ennenkuin vasta seuraavan sataluvun keskipaikoilla, Birger Jaarlin retken jälkeen. Omaan onneensa heitettyinä Suomen kristitty seurakunta vuoden 1190 paikoilla oli nähtävästi siihen määrään heikontunut, että siitä tuskin enää saattoi puhettakaan olla. Juuri tähän aikaan olivat venäläiset ja karjalaiset mitä kiivaimmin kristittyä Suomea ahdistaneet. Niinpä he äskettäin, vuonna 1186, olivat tehneet suuren hävitysretken Suomeen ja, käytyään seuraavana vuonna itse Ruotsissa polttamassa Sigtunan ja murhaamassa Upsalan arkkiepiispan, he juuri vuonna 1191, luultavasti kevättälvella — sillä siihen aikaan vuotta he tavallisesti retkiänsä tekivät — uudestaan hyökkäsivät maahan hävittäen ja surmaten. Näissä meteileissä se luultavasti oli, kun Suomen kirkon toinen kaitsia Rodulf joutui vangiksi ja vietiin vihollisten maahan, jossa sai surmansa — tapaus, jonka Messenius asettaa vuoteen 1192. Nämät tapahtumat tekivät nähtävästi jotakuinkin lopun kristinopin ensimmäisestä istutuksesta Suomessa, jonka kristityt ehkä vaan Kaalandin, s. o. nykyisen Uudenkaupungin ja Vehmaan, saaristoseudussa enää löysivät tyyssian vihollistensa vainosta. Sanalla sanoen, pakanuus oli voittanut, ja Suomi kuului jälleen ehdottomasti niiden itäisten pakanamaiden joukkoon, joita vastaan paavit siihen aikaan ristisotaa saarnasivat.

Tämän katsauksen jälkeen Ruotsin ja Suomen silloisiin oloihin, todellakaan ei voi välttää ajatusta, että katolisella kirkolla Suomen tulevaisuuteen nähden ei juuri voinut olla muuta kuin kaksi ehtoa tarjona: joko luopua kaikesta toivosta tuon uuden voittomaan pikaisesta takaisin saamisesta, taikka niin pian kuin suinkin toimittaa sen pelastus minkä kristityn valtakunnan kautta tahansa, joka siihen kykeni. Kun ei Ruotsista apua lähtenyt, oli kai apu saatava sieltä, missä se tarjona oli.

Juuri tähän aikaan kulki valtava liike läpi kristityn maailman. Jerusalem oli vuonna 1187 joutunut uskottomien käsiin, ja se oli mistä hinnasta tahansa takaisin valloitettava. Vielä samana vuonna, joulun aikana, tulivat paavin lähettiläät Tanskaan, jossa Odensen valtiokokouksessa puuhasivat tanskalaisten osanottoa unteen suureen ristiretkeen Pyhälle maalle. Esbern Snaren puhe, josta jo kerroin, innostuttikin useita matkalle lähtemään. Knuutilla ei kuitenkaan ollut halua jättää valtakuntaansa niin kaukaista retkeä varten. Mutta jos ei hän tahtonutkaan uhrata lähimmät harrastuksensa tuon epäilyttävän Jerusaleminretken takia, oli hän kuitenkin

valmis korvaamaan laiminlyöntiänsä ja osoittamaan ristiretkiintoaan, kun sai tehtävänsä suorittaa lähemmällä ja omien intressiensä mukaan.

Jo edellisten suurten ristiretkien aikana oli tanskalaisille myönnetty jonkillainen oikeus suorittaa ristiretkivelvollisuutensa Itämerenmaiden pakanoita vastaan ja heille siitä luvattu samat kirkolliset edut kuin Pyhällä maalla käyneille. Ei mitään luonnollisempaa siis kuin että Knut — niinkuin Olrik sanoo — otti ristiretkiaatteen Itämerivaltapolitijkinsä palvelukseen ja, käytyään vielä kerran — niinkuin jo mainittiin — Slaviassa 1189 holhojahallitusta järjestämässä, lähti hänkin ristiretkelle, samana vuonna kuin suuren ristiretken osanottajat juuri olivat saapuneet Pyhään maahan Acconin edustalle.

Ja hän suuntasi tällä kertaa matkansa Suomeen, jonka hyljättyä, vaaranalaista tilaa ehkä katolisen kirkon puolelta oli hänelle osoitettu. Viroon oli hän jo ennen retkeilyt ja saattoi ehkä pitää sen maan jo valtapiiriinsä kuuluvana. Paitsi sitä oli piispa Meinhardin toimesta ristisaarna Liivinmaalla jo saatu jonkunlaiseen alkuun, niin että kirkon kannalta ehkä sen puolen asiat pidettiin siksi taattuina, ettei sinne nyt erityistä retkeä katsottu tarvittavan.

Ollen Ruotsin kuninkaan vihollinen, saattoi Knut, vaikka hyvinkin olisi tuntenut ja tunnustanutkin Ruotsin etuoikeutta Suomeen, koska Ruotsi ensin oli alkanut kristinoppia tähän maahan levittää, kuitenkin pitää itsensä oikeutettuna hyökkäämään Suomeen ja riistämään tämä maa Ruotsiltä, samalla kun hän paavin silmissä hankki itselleen ansioita kristinopin levittäjänä. Mutta puhumattakaan hänen vihollisuudestaan Ruotsin kuningasta kohtaan, tarjosihan Suomen hyljätty tila, oman onnensa nojaan kuin tämä maa nyt oli heitetty, erinomaisen tilaisuuden Knutille astua tuon voimattoman Ruotsin sijaan kristinopin pelastajaksi Suomessa, jota kai samalla toivoi voivansa liittää oman valtapiiriinsä kehään. Mutta mitkä nyt lähimmät syyt lienevätkin olleet, retki tehtiin Suomeen, luultavasti laivoilla kesällä 1191.

Matka tänne oli tanskalaisille hyvin tuttu. Sillä Viron retkillään kulkivat he aina Suomen saariston läpi Ahvenasta Hankoon ja Porkkalaan asti, poiketen vasta viinemainitusta paikasta Tallinaan päin, niinkuin eräs heidän vanha itineraarionsa 1200-luvulta osottaa. Heillä oli siis tavallaan lyhyempi matka Suomeen kuin Viroon, eikä meidän maamme kaukaisuutta suinkaan voida — niinkuin toisinaan on tehty, selittää syyksi, miksi muka ei olisi luultavaa, että tanskalaiset siihen aikaan olisivat Suomessa käyneet.

Itse retkestä ja sen tuloksista emme tiedä lähemmin mitään. Että Knut kuningas itse sitä johti, näkyy sekä Själlannin kronikan lisäyksestä, joka kenties ei ole tehty aivan kauan itse pääkirjoituksen jälkeen, että myöskin Visbyn kronikasta, joka tosin on myöhempi, mutta jolla tähän tapaukseen nähden on erityinen arvonsa sen tekopaikan läheisyyden vuoksi Suomeen. Eräs myöhempi tiedonanto lisää myöskin, että tanskalaiset hävittivät ja ryöstivät maan. Mutta siinä ei ole mitään valaisevaa. Sillä sellaiset asiat kuuluivat näiden tällaisten retkien luonteeseen ja sotasaaliin hankkiminen olikin, ehkä enemmän kuin ristinsaarna, niiden varsinainen aihe ja tarkoitus.

Sanotaan myöskin että tanskalaiset voittivat maan, ja tämän tapauksen jälkeen näkyykään meidän maamme joksikin aikaa jääneen tanskalaisten vaikutuksen alaiseksi. Tämä ei kuitenkaan ole siten ymmärrettävä, että se oikeastaan olisi tullut Tanskan valtakuntaan liitetyksi. Sillä sen ajan sotaretket olivat enimmäkseen ohimeneviä puuskia ilman suurempia seurauksia. Mutta tanskalaiset näkyvät nyt kuitenkin ruvenneen pitämään Suomeakin käännytysalueenaan, samassa merkityksessä kuin esim. Viron, jonne yhä uudistivat ristiretkiään. Myöskin Suomeen näkyvät he ainakin vielä kerran tehneen uuden retken, nimittäin vuonna 1202. Mitään syytä ei ole tämänkään retken todenperäisyyttä epäillä, vaikka tosin ainoa lähde, joka siitä puhuu — niinkuin jo mainittiin — onkin suhteellisesti myöhäinen, nimittäin Ryluostarin annalein 1300-luvulla tehty tanskalainen käännös. Sillä tämä käännös saattaa tässä kohden perustua aikaisempiin keskiaikaisiin kronikkoihin, jotka sittemmin ovat hävinneet.

Tästä tanskalaisten toisesta retkestä Suomeen kertovat mainitut annalit, että sen johtajina olivat Lundin arkkipiispa ja hänen veljensä. Kuningas Knut, joka muutoin samana vuonna, loppupuolella vuotta, kuoli, ei siis itse ollut tällä kertaa mukana. Voimme sitä suuremmalla syyllä pitää tämänkin retken Suomeen tehtynä, koska sinäkään vuonna tanskalaisilla ei ollut mitään syytä käydä Vendenissä, ja erittäinkin koska se laillansa valaisee ja saa vahvistuksensa erään historiamme tapauksen kautta, joka muutoin tuntuu hiemasan oudolta. On syytä kummasteltu sitä, että paavi vuonna 1209 jätti Lundin arkkipiispalle toimeksi asettaa Suomeen uusi piispa, ja siis siten sivuutti Upsalan arkkipiispan, jonka tällaisissa asioissa tietysti olisi pitänyt olla Suomen kirkkoa lähinnä. On tosin koetettu selittää tämä asia siten, että tuo tehtävä uskottiin Lundin arkkipiispalle sentähden, että hän oli Ruotsin kir-

kon primas, ja että hänelle oli uskottu legaattitoimi Pohjoismailla. Mutta koska minun ymmärtääkseni primasta ei tällaisessa toimessa voitu panna arkkipiispan sijaan, ja koska Andreaxen legaattitoimi silloin vielä oli varsin yleistä laatua, eikä niinkuin myöhemmin nimenomaan sovellettu pakanakansain käännättämiseen, niin on tämä tapaus paljon luonnollisemmin ja yksinkertaisemmin selitettävissä siten, että Suomi, jonne Lundin arkkipiispa itse muutamia vuosia ennen oli tehnyt ristiretken, suorastaan luettiin hänen välittömän vaikutuksensa alla olevaksi käännätysalueeksi, jossa Upsalan arkkipiispalla ei ollut mitään sananvaltaa.

Itse paavin kirjekin, jonka kautta tämä toimi Lundin arkkipiispalle uskotaan, näkyy osoittavan että tämä viimemainittu, ei suinkaan tilapäisesti, vaan jo kauan aikaa oli Suomen kirkon asioita ajanut. Paavi sanoo nimittäin Andreaxelta saaneensa sarjan kirjeitä, jossa ilmoitetaan Suomen kirkon kaipaavan kaitsiaa — „*extua perpendimus serie litterarum*“ j. n. e. Jos ajattelemme sitä aikaa, joka siihen aikaan kului, ennenkuin kokonainen sarja kirjeitä oli Lundista kulkenut Roomaan, niin jo hyvinkin voimme lukea sen vaikkapa vuosiksikin.

Myöskin se mies, jonka Andreas Suomen piispaksi ehdottaa, ja jonka hän ehkä edellisellä matkallaan oli tänne saarnaajaksi jättänyt, sanotaan jo jonkun aikaa, „*aliqvandiu*“, maassamme kristinopin levittäjänä vaikuttaneen. Ei mikään siis estä meitä otaksu-
masta, että Lundin arkkipiispa aina vuodesta 1202 oli Suomen uuden käännätystoimen hoitoa käsissään pitänyt, ja että hänelle senvuoksi myöskin 1209 annettiin lupaa asettaa tähän maahan oma piispakin. Ne ylimykset taas, joiden avulla paavi sanoo Suomen tulleen kristinoppiin käännetyksi, eivät ehkä muita olleetkaan kuin juuri nuo Andreaxen veljet, jotka annaleissa mainitaan vuoden 1202 Suomen retken johtajina. Sillä se on tunnettu, että Lundin arkkipiispa kuului mahtavaan tanskalaiseen ylimyssukuun, ja hänen veljensä mainitaan muutoinkin Tanskan silloisten sotaretkien historiassa. Syitä on siis kyllä — niinkuin sanoin — ottaa tämän retki huomioon, kun on puhetta Suomen käännättämisestä kristinoppiin ristiretkien aikana.

Kuitenkin oli tietysti tanskalaisten vaikutus meidän maamme oloihin kaikessa tapauksessa siksi lyhytikäinen ja heikko, ettei se ole voinut jättää mitään erityisiä jälkiä historiaamme, ellei mahdollisesti voisi ajatella, että Ahvenanmaalla keskiaikana tavattava Pyhän Knut kuninkaan veljyys olisi ollut siitä jonkillaaisena muistona. Knut Pyhä oli Tanskan varsinainen kansallispyhä, eikä hä-

nen kunniaukseen perustettuja veljyyksiä ulkopuolella Tanskaa juuri paljon muualla tapaa, kuin maissa, jotka olivat kuuluneet Tanskan vallan alle tai ainakin olleet sen vaikutuksen alaisia, niinkuin esim. Skoonessa, Visbyyssä y. m. Että erittäinkin juuri Ahvenanmaa oli tanskalaisille tunnettu, seuraa jo siitäkin, että heidän purjehdusreittinsä Viroon kulki tämän saariston ohitse. Se „Oelandia, eique finitimæ insulæ, quas a Sveciæ complexu sinuosus aqvarum divellit anfractus“, josta Saxo eräässä paikassa puhuu, tarkoittaa epäilemättä Ahvenanmaata ja sitä ympäröitseviä saaria, eikä, niinkuin tähän asti on tahdottu selittää, Ölantia, jonka ympärillä ei ensinkään mitään saaria ole. Kuinka tarkkaan tanskalaiset todellakin saaristoamme tunsivat, näkyy muutoin siitäkin, että he, yllämainitun itineraarion mukaan, tiesivät Hankoniemeä suomeksi kutsuttavan Kumionpääksi, „finnice Cuminpe“, ja että tiesivät muutamien tämän niemen ja Porkkalan välisten saarien suomalaisetkin nimet, esim. Orisaaren („Horinsaræ“), „danice Hestö.“

Olkoon vielä mainittu, että Perniön pitäjässä löytyvän Lemunkylän toinen vanhempi nimi „Tanukylä“¹⁾, joka vielä oli käytännössä 1500-luvun lopulla, näkyy viittaavan johonkin siellä muinoin olleeseen tanskalaiseen asutukseen. Sillä kysymyksessä oleva nimi on epäilemättä saanut alkunsa tarkoituksella ollakseen vastakohtana naapurikylän Suomenkylän eli Finbyn nimelle. Ja koska eivät tanskalaiset myöhempien, esim. Unioninaikaisten, juutilaissotien aikana, esiintyneet Suomessa valloittajina siinä merkityksessä, että olisivat pyrkinet asutuksen kautta maata haltuunsa ottamaan, on syytä ajatella, että noiden kylien nimissä esiintyvä kansallisuuksien vastakohtaisuus viittaa aikaisempiin, ehkäpä juuri tanskalaisten käännytyssotien aikoihin.

Mutta olkoon näiden asiain laita kuinka tahansa. Pääasiaksi jää, ettei näistä retkistä ole mahtanut mitään mainittavimpia seurauksia olla, jonka vuoksi ne eivät liioin, kun niitä sen ohessa historiallisen kritiikinkin kannalta tähän asti on vastustettu, ole tulleet historiassamme huomatuiksi. Olen nyt kuitenkin koettanut osoittaa tämän aikaisemman kritiikiin liian heikkoa perustelua ja tahdon lopuksi vielä koota esitykseni tulokset seuraaviin päätelmiin:

1:o koska minusta tuntuu mahdottomalta ajatella, että kaksi

¹⁾ Eräässä nykyään tutkimukselle avatuksi tulleeseen Laguksen koelmaan kuuluvassa asiakirjassa vuodelta 1585, josta prof. K. Grotenfelt hyväntahtoisesti on minulle huomauttanut, mainitaan Lemunkylä seuraavasti: „Tanukylä eller Lemo“. Huomattava on, että keskiaikaisissa suomalaisissa runoissa Tanskaa kutsutaan toisinaan „Tanumarkiksi“,

joksikin lähiaikuista kronikoitsiaa, joista toinen ehkä itse on elänyt siihen aikaan kuin vuoden 1191 retki tehtiin, toinen ainakin vielä eläviltä osanottajilta on saattanut siitä kuulla, olisivat molemmat, kun muutoin aina käyttävät Vendenistä nimen Slavia, sattuneet yhdessä paikassa, vieläpä juuri samassa paikassa, poikkeamaan tavallisuudesta ja latinalaisessa tekstissään vaihtamaan tämä nimi kansankielestä lainattuun Vindlandiin, jopa sen lisäksi vielä molemmat käyttämällä samallaista väärää kirjoitustapaakin: „Finland“ pro „Vindlandia“¹⁾);

2:o koska Tanskalla, joka Knut VI:n aikana oli mahtavimmillaan ja pyrki herruuteen Itämeren ympäröityjen maiden yli, ei ollut mitään syytä vuonna 1191 tehdä sotaretkeä rauhalliseen ja sille uskolliseen Vendeniin, jommoisesta retkestä Tanskan historia ei liioin mitään tiedä; ja

3:o koska Tanska, ollessaan vihollisella kannalla Ruotsia kohtaan, joka heikontuneena oli heittänyt Suomen oman onnensa nojaan, kylläkin saattoi tuntea itsensä houkutelukseksi käyttämään tätä tilaisuutta levittääksensä valtansa tännekin, semminkin kun pakkaus täällä taas oli voitolle päässyt, ja Tanska siis saattoi toivoa voittavansa ansiota paavinkin silmissä uudestaan valloittamalla tämä maa kristinopille;

niin pidän varmana, ettei kronikoissa ole mitään erehdystä nimen suhteen tapahtunut, jotenka liioin ei saa heidän sanojaan muulla tavalla tulkita, kuin mihenkä ne sellaisina aihetta antavat, ja että vuonna 1191 Tanskasta tehty retki siis todellakin on ollut Suomeen suunnattu, niinkuin myöskin monet Tanskan etevimmistä historioitsioista, esim. Suhm ja nyt viimein Olrik Absalonteoksesaan, esittävätkin.

Ennen mainitsemistani syistä pidän myöskin hyvin luultavana, että vuoden 1202:nkin retki on ollut meidän maahamme tehty,

Jos kohta nämät tapahtumat, joista nyt olen puhunut, eivät kuuluakaan kansamme suuriin, vielä vähemmin sen iloisiin muistoihin, ovat ne kuitenkin, omituisuudestaan puhumatta, jo itsessään siksi merkittävät, että ne kylläkin ansaitsevat tulla historiassamme mainituiksi, samoin kuin ne jo ovat saaneet siansa Tanskankin historiassa.

¹⁾ Tämä pitänee paikkansa myöskin sillä edellytyksellä, että nuo kronikoitsijat — niinkuin Waitz näkyy arvelevan — mahdollisesti ovat teoksiansa perustaneet vanhempiin kronikkoihin. Sillä, koska he elivät tapauksen suhteen niin läheisessä ajassa, ovat he nähtävästi tieteen tahtoin tämän tiedon lainanneet ja vastaavat siis myöskin itse sen todenperäisyydestä.